

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Факультэт пачатковай адукацыі
Кафедра беларускага і рускага мовазнаўства

**ФАРМІРАВАННЕ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ УЯЎЛЕННЯЎ ПРА АНАЛІЗ
МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ НА ЎРОКАХ ЛІТАРАТУРНАГА ЧЫТАННЯ
Ў 2-4 КЛАСАХ**

Дапушчана да абароны

Загадчык кафедры _____
Т.Р.Трафімовіч
Пракакол № __ ад _____ 2016 г.

Абаронена _____ 2016 г.
з адзнакай « _____ »

Дыпломная работа
студэнткі 403 групы
4 курса спецыяльнасці
“Пачатковая адукацыя”
дзённай формы
атрымання адукацыі
_____ Лешчанок Дар’і
Андрэеўны

Навуковы кіраўнік –
кандыдат філалагічных
навук, дацэнт
_____ А. С. Васілеўская

Мінск, 2016

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ	3
ГЛАВА 1. МАСТАЦКІ ТЭКСТ І АСАБЛІВАСЦІ ЯГО АНАЛІЗУ Ў ПАЧАТКОВАЙ ШКОЛЕ	6
1.1 Спецыфіка мастацкага тэксту	6
1.2 Віды аналізу мастацкага тэксту	9
1.3 Аналіз мастацкага тэксту на ўроках літаратурнага чытання ў пачатковай школе	15
1.3.1 Асаблівасці аналізу тэкстаў розных родаў літаратуры	17
1.3.2 Асаблівасці аналізу тэкстаў розных жанраў	26
1.4 Шляхі, метады і прыёмы аналізу мастацкага тэксту на ўроках літаратурнага чытання ў пачатковай школе	40
ГЛАВА 2. МАСТАЦКІ ТЭКСТ ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ МОЎНАЙ АДУКАЦЫІ МАЛОДШЫХ ШКОЛЬНІКАЎ НА ЎРОКАХ ЛІТАРАТУРНАГА ЧЫТАННЯ	51
2.1 Задачы і змест працы па аналізе мастацкага тэксту на ўроках літаратурнага чытання ў 2-4 класах	51
2.2 Аналіз мастацкага тэксту на старонках падручнікаў па літаратурным чытанні ў 2-4 класах	59
ГЛАВА 3. СІСТЭМА ПРАЦЫ ПА АНАЛІЗЕ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ НА ЎРОКАХ ЛІТАРАТУРНАГА ЧЫТАННЯ Ў ПАЧАТКОВАЙ ШКОЛЕ	63
3.1 Аналіз эпічных твораў на ўроках літаратурнага чытання ў 2-4 класах	63
3.1.1 Сістэма заданняў і практыкаванняў для аналізу апавядання	63
3.1.2 Сістэма заданняў і практыкаванняў для аналізу казкі	69
3.1.3 Сістэма заданняў і практыкаванняў для аналізу легенды	71
3.1.4 Сістэма заданняў і практыкаванняў для аналізу байкі	73
3.2 Аналіз лірычных твораў на ўроках літаратурнага чытання ў 2-4 класах	75
ЗАКЛЮЧЭННЕ	79
СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ	81
ДАДАТКІ	84

УВОДЗІНЫ

Актуальнасць тэмы даследвання. Праблемы літаратурнай адукацыі вучняў на працягу апошніх дзесяцігоддзяў не губляюць сваёй актуальнасці. Яны цесна звязаны з дынамічна зменлівымі сацыяльна-культурнымі рэаліямі, з непазбежнай карэкціроўкай агульнадыдактычных арыенціраў, з абнаўленнем усёй сістэмы духоўных і эстэтычных каштоўнасцей у грамадстве [16, с. 3].

Пра аналіз тэксту, яго значэнне ў навучанні мове неаднаразова гаварыў і пісаў В. Протчанка: “Аналіз тэксту дапамагае вучням зразумець, як і для чаго той ці іншы тып, падтып, від моўных адзінак функцыянуе ў паведамленнях, як гэтыя адзінкі фарміруюцца, якую канструктыўна-граматычную і сэнсава-стылістычную ролю яны выконваюць у тэксце, як уключаюцца ў кантэкст звязнай мовы” [22, с. 58].

Аналіз мастацкага тэксту – складаны, але вельмі неабходны від працы ў пачатковай школе. Існуе памылковае меркаванне, што аналізаваць тэкст падрабязна не трэба, што аналіз парушае, з аднаго боку, мастацкую цэласнасць твора, з другога, – першаснае ўспрыманне, тыя пачуцці, якія ўзніклі пры азнаямленні з тэкстам.

М. Гаспараў лічыць, што “анализом мы занимаемся тогда, когда общий смысл текста нам ясен... и мы на основе этого понимания хотим лучше понять отдельные его элементы. Не нужно думать, что филолог умеет видеть и чувствовать в стихотворении что-то такое, что недоступно простому читателю. Он видит и чувствует то же самое, – только отдает себе отчет в том, почему он это видит, какие слова стихотворного текста вызывают у него в воображении эти образы и чувства, какие обороты и созвучия их подчеркивают и оттеняют” [8, с. 19].

Тэкст з’яўляецца крыніцай зместавай і сэнсавай інфармацыі, якая паказвае функцыянаванне моўных адзінак, што дазваляе арганізаваць навучанне правільнаму афармленню думкі ў сэнсавым, структурным і лексіка-граматычным аспектах. Таму вывучэнне тэксту ў школе – гэта шлях, па якім настаўнік і вучань ідуць да мастацкага твора. Аналіз на ўроку мае вялікую ролю таму, што менавіта падчас працэсу калектыўнага аналізу адбываецца разуменне твора. Аналіз важны і таму, што ён фарміруе ўменне самастойна асэнсоўваць твор, фарміруе ўменне аналізаваць.

Развіццё маўлення – адна з галоўных задач адукацыі малодшых школьнікаў. Каб зразумець і дасканала ўзнаўляць тэкст, вучань павінен дастаткова вольна выконваць элементарную дзейнасць па аналізе і сінтэзе, кантраляваць уласныя спосабы мыслення, быць здольным сканцэнтраваць увагу на выканні канкрэтнага задання. Менавіта сістэматычная праца над комплексным аналізам тэксту дапамагае зразумець, асэнсоўваць, узнаўляць мастацкі тэкст. Тэкст дае магчымасць не толькі развіваць звязнае маўленне вучняў, але і спрыяе пашырэнню чытацкага кругагляду, павышэнню эрудыцыі.

Аб тым, што “изучение литературы в школе должно быть устремлено к тому, чтобы обнаружить глазами школьников золото, скрытое для них при первом чтении”, пісаў літаратуразнавец Г. Гукоўскі. “Достигается такое умение читать со смыслом не приказами, а прежде всего вдумчивым анализом текста на уроках литературы, анализом, во-первых, открывающим школьникам увлекательные и поражающие их ценности там, где они прежде ничего не замечали, и, во-вторых, развивающим у них систематическим повторением анализа на ряде произведений навык анализировать, а значит, вникать, значит, читать внимательно” [11, с. 10].

Вельмі важна на пачатковай ступені навучання метадычна правільна арганізаваць работу з мастацкім тэкстам, каб дзеці маглі найбольш поўна асэнсаваць ідэйна-эстэтычную вартасць твора, усвядоміць яго асноўную думку. Таму так неабходна праводзіць лінгвістычны аналіз тэксту, які дае магчымасць зразумець значэнні моўных адзінак, убачыць, у якіх сувязях яны падаюцца, як дапамагаюць раскрываць той ці іншы вобраз [34, с. 3].

Відаў аналізу мастацкага тэксту, якім неабходна навучаць малодшых школьнікаў, існуе шмат. Пры гэтым нельга забываць, што галоўная задача аналізу заключаецца не ў тым, каб разабраць літаратурны твор па частках і ў цэлым, а ў тым, каб развіваць здольнасць да паглыбленага чытання мастацкага тэксту. Аналіз не павінен быць бяздумным. Глыбокая асэнсаванасць – першае і галоўнае патрабаванне да аналізу і абавязковая яго ўмова. Такім чынам, аналіз заўсёды павінен быць мэтазгодным. Мэтанакіраванасць аналізу – гэта прысутнасць у ім скразной ідэі.

К. Д. Ушынскі раіў глядзець на мастацкі твор як на акно, праз якое мы павінны паказаць дзецям той ці іншы бок народнага жыцця. Яго ідэі склалі аснову метадычнай сістэмы “тлумачальнага чытання”, прыхільнікі якой (В. І. Вадавозаў, В. П. Шарамецьеўскі) надавалі больш увагі метадыцы чытання мастацкіх тэкстаў.

Метаду тлумачальнага чытання супрацьпастаўляюць метады літаратурна-мастацкага чытання. Прыхільнікі дадзенай метадыкі (Н. Л. Бродскі, М. М. Мендэльсон) побач з маральна-этычным выхаваннем школьнікаў ставілі сваёй задачай фарміраванне эстэтычнага густу і паведамленне літаратуразнаўчых ведаў.

Пытаннем чытання і аналізу мастацкіх тэкстаў займаліся метадысты Т. А. Ладыжанская, М. Р. Львоў, Г. І. Верашчака, Г. А. Бакуліна, Н. Д. Малдаўская, І. Я. Лепешаў. Шмат увагі аналізу мастацкага тэксту надаецца ў працах Ф. І. Буслаева, У. Я. Стаюніна, В. В. Вадавозава, В. В. Галубкова, М. М. Скаткіна, М. А. Рыбнікавай, І. Я. Лернера, Я. А. Флерынай, Е. І. Ціхеевай, А. М. Пакроўскага і іншых.

Аналіз мастацкага тэксту застаецца пытаннем адкрытым. Працягваецца праца па даследаванні ролі мастацкага тэксту і яго аналізу на першым этапе адукацыі. Менавіта ў пачатковай школе неабходна заклаў асновы аналізу мастацкага тэксту, што з’яўляецца прапедэўтычнай працай ў агульнай сістэме адукацыі навучання літаратуры. На жаль, на практычным узроўні вучні не ў поўнай меры авалодваюць неабходнымі ўменнямі, што з’яўляецца

падставай для распрацоўкі сістэмы заданняў і практыкаванняў па аналізе мастацкага тэксту на ўроках літаратурнага чытання. Практычнае прымяненне метадычных распрацовак на ўроках чытання спрыяе фарміраванню ў малодшых школьнікаў элементарных ўяўленняў пра аналіз мастацкага тэксту.

Мэта даследавання – апісаць метады і прыёмы фарміравання элементарных уяўленняў малодшых школьнікаў пра аналіз мастацкага тэксту на ўроках літаратурнага чытання.

Задачы даследавання:

1. Вызначыць спецыфічныя рысы мастацкага тэксту;
2. Ахарактарызаваць віды аналізу мастацкага тэксту і спецыфіку працы з ім на ўроках літаратурнага чытання ў пачатковай школе;
3. Вылучыць асаблівасці аналізу мастацкага тэксту розных родаў і жанраў;
4. Вызначыць шляхі аналізу мастацкага тэксту і апісаць метады і прыёмы працы па аналізе тэкстаў розных родаў і жанраў;
5. Прааналізаваць вучэбную праграму і супаставіць яе патрабаванні з матэрыялам падручнікаў па літаратурным чытанні з мэтай выяўлення месца аналізу мастацкага тэксту на ўроках літаратурнага чытання ў пачатковай школе;
6. Прадставіць самастойныя распрацоўкі па фарміраванні элементарных уяўленняў малодшых школьнікаў пра аналіз мастацкага тэксту.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца працэс навучання літаратурнаму чытанню ў пачатковай школе.

Прадметам даследавання выступаюць метады і прыёмы навучання аналізу мастацкіх тэкстаў у пачатковых класах як сродак фарміравання элементарных уяўленняў пра аналіз.

Метады даследавання:

- 1) аналіз навуковай і метадычнай літаратуры;
- 2) аналіз дакументацыі: вучэбнай праграмы, Канцэпцыі вучэбнага прадмета;
- 3) аналіз падручнікаў па літаратурным чытанні;
- 4) распрацоўка самастойных заданняў і практыкаванняў па навучанні аналізу мастацкіх тэкстаў.

Практычная значнасць вынікаў даследавання заключаецца ў магчымасці выкарыстання матэрыялаў работы пры правядзенне ўрокаў літаратурнага чытання ў пачатковай школе.

Структура работы. Дыпломная работа складаецца з уводзін, трох глаў, заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры ў складзе трыццаці дзевяці

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Бадер, В. И. Грамматико-стилистический анализ текста как средство развития связной речи младших школьников / В. И. Бадер. – Киев : Киев. гос. пед. ин-т им. А. М. Горького, 1987. – 22 с.
2. Бародзіч, Ц. С. Методыка чытання і работы з кнігай у пачатковай школе / Ц. С. Бародзіч. – Мінск. : Навук.-даслед. ін-т камвыхавання БССР : ДВБ. Вучпедсектар, 1933. – 15 с. – (У дапамогу настаўніку пачатковых школ).
3. Варапаева, В. С. Літаратурнае чытанне : падручнік для 3-га кл. агульнаадукац. устаноў з рускай мовай навучання / В. С. Варапаева, Т. С. Куцанава. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2013. – 112 с.
4. Виноградов, В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – Москва : МГП, 1959. – 169 с.
5. Вольскі, А. В. Літаратурнае чытанне : падруч. для 2-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з рус. мовай навучання / А. В. Вольскі, І. А. Гімпель. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2012. – 128 с. : іл.
6. Вучэбная праграма “Літаратурнае чытанне” II-IV класы для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання.
7. Выготский, Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский // Избранные психологические исследования : сб. ст. – Москва : МГП, 1965. – 195 с.
8. Гаспаров, М. Л. О стихах / Л. М. Гаспаров // Избранные труды : сб. ст. – Москва : Учпедгиз, 1997. – 198 с.
9. Гвоздев, А. Н. Очерки по стилистике русского языка / А. Н. Гвоздев. – Москва : Учпедгиз, 1955. – 85 с.
10. Гойхман, О. Я. Речевая коммуникация : учебник / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина; под. О. Я. Гойхман. – Москва : ИНФРА, 2007. – 115 с.
11. Гуковский, Г. А. Изучение литературного произведения в школе : методологические очерки о методике / Г. А. Гуковский. – Москва : Наука, 1966. – 278 с.
12. Дубинина, Н. А. Аргументативный анализ текста / Н. А. Дубинина. – Москва : Ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1991. – 20 с.
13. Каляда, А. А. Выразнае чытанне / А. А. Каляда, У. К. Калеснік; пад рэд. У. К. Калесніка. – Мінск : Вышэйшая школа, 1970. – 205 с.
14. Каляда, А. А. Мастацкае чытанне ў школе. / А. А. Каляда. – Мінск : Народная асвета, 1992. – 198 с.
15. Канцэпцыя вучэбнага прадмета “Літаратурнае чытанне” I ступень агульнай сярэдняй адукацыі (для агульнаадукацыйных устаноў з рускай мовай навучання), 2009.
16. Карпушин, С. В. Литературоведческий анализ и методика целостного изучения произведения в школе / Карпушин С. В. – Минск : Ковчег, 2014. – 78 с.

17. Клышка, А. К. Літаратурнае чытанне : падруч. для 4-га кл. устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з рус. мовай навучання / А. К. Клышка. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2014. – 128 с. : іл.
18. Кожинов, В. В. Слово как форма образа / В. В. Кожинов. – Москва : Свет, 1964. – 58 с.
19. Костромина, Н. В. Работа над образными выражениями как одно из средств формирования мировоззрения // Начальная школа. – 1980. – № 10. – 119 с.
20. Кржижановский, С. А. Поэтика заглавий / С. А. Кржижановский. – Москва : Наука, 1931. – 119 с.
21. Лазарева, В. А. Технология анализа художественного чтения на уроках литературного чтения в начальной школе / В. А. Лазарева. – Москва : Институт инноваций в образовании им. Л. В. Занкова : Издательский дом «ОНИКС 21 век», 2003. – 96 с.
22. Лаўрэль, Я. М. Аналіз тэксту на падрыхтоўчым этапе навучання пісьмовай пераказу / Я. М. Лаўрэль // Актуальныя праблемы развіцця сучаснай метадыкі выкладання беларускай мовы / Нац. ін-т адукацыі. – Мінск : НІА, 2003. – С. 57-64.
23. Левин, В. Д. О месте языка художественной литературы в системе стилей национального языка / В. Д. Левин // Вопросы культуры речи. Вып. 1. – Москва : Наука : МСП, 1955. – 153 с.
24. Ляшук, В. Я. Лабараторныя заняткі па метадыцы выкладання беларускай літаратуры / В. Я. Ляшук. – Мінск: Вышэйшая школа, 1988. – 205 с.
25. Ляшук, В. Я. Метадыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб. дапаможнік / Л. В. Асташонак, Ю. І. Валынец, В. Я. Ляшук [і інш.]; пад агулн. рэд. В. Я. Ляшук. – Мінск : Вышэйшая школа, 1986. – 366 с.
26. Маслова, В. А. Филологический анализ художественного текста : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск. : Універсітэцкае, 2000. – 173 с.
27. Новиков, Л. А. Лингвистическое толкование художественного текста / Л. А. Новиков. – Москва : Учпедгиз, 1979. – 98 с.
28. Протчанка, В. У. Вывучэнне сінтаксісу ў школе. Словазлучэнне. Просты сказ / В. У. Протчанка. – Мінск : Народная асвета, 1984. – 121 с.
29. Протчанка, В. У. Пераказы ў пачатковай школе / В. У. Протчанка, Л. М. Лаўрэль. – Мінск : ТАА “Юніпрэс”, 1999. – 84 с.
30. Романовская, З. И. Чтение и развитие младших школьников / З. И. Романовская. – Москва : Учпедгиз, 1982. – 94 с.
31. Руцкая, А. В. Метадыка выкладання беларускай літаратуры : вучэб. дапам. / А. В. Руцкая, М. У. Грынько. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2010. – 184 с. : іл.
32. Учебная программа “Літаратурнае чытанне” II-IV класы для ўчреждений общего среднего образования с русским языком обучения.
33. Ушинский, К. Д. Избр. пед. соч. : В 2-х Т. / К. Д. Ушинский. – Москва : МГЛУ, 1974. – Т. 2. – 207 с.

34. Федаровіч, Г. М. У краіне мастацкага слова: Метад. дапам. ; пад рэд. Г. І. Верашчака. – Мінск. : УП “Рэд. навук.-метад. часоп. “Пачатковая школа”, 2002. – 128 с. – (Б-ка “Пачатковай школы”).

35. Черкезова, М. К. Некоторые вопросы анализа произведений русской литературы в национальной школе / М. Черкезова // Анализ художественного текста : сб. ст. – Москва : Наука, 1975. – 79 с.

36. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ художественного текста: учебное пособие / Н. М. Шанский. – Москва : Просвещение, 1984. – 65 с.

37. Шанский, Н. М. Новая работа о языке А. С. Пушкина / Н. М. Шанский. – Москва : Луч, 1970. – 38 с.

38. Якуба, С. М. Комплексная праца з тэкстам на ўроках падагульнення і сістэматызацыі ведаў / С. М. Якуба // Актуальныя праблемы развіцця сучаснай metodyкі выкладання беларускай мовы : зб.наук.арт. – Мінск : НІА, 2003. – С. 51-56.

39. Яленскі, М. Г. Асобасны падыход у metodyцы навучання беларускай мове / М. Г. Яленскі. – Мінск : Народная асвета, 1997. – 178 с.